

De Nachtwacht als vuurlast?

Brandweer en cultureel erfgoed

Ons cultureel erfgoed is een deel van onze nationale identiteit. Het is onvervangbaar en daarom van onschatbare waarde. Daarnaast is ons erfgoed een grote toeristische trekpleister en dus ook economisch van groot belang. Het komt er dan ook op aan, de veiligheid van ons cultureel erfgoed zo goed mogelijk te waarborgen. Bijna iedere week gaat er in Nederland een monument deels of helemaal verloren door brand. Ook waterschade, veroorzaakt door overstroming, maar ook door bluswater, vormt een bedreiging.

Voor de veiligheid van ons cultureel erfgoed zijn de erfgoedbeheerders (gebouweigenaren en gebouw- en collectiebeheerders), de hulpverleningsdiensten (brandweer en politie) en bestuurders samen verantwoordelijk. Deze betrokkenen komen elkaar tegen wanneer de nood aan de man is. Maar het is net zo noodzakelijk om met elkaar voorbereid te zijn, ook voordat er sprake is van een incident.

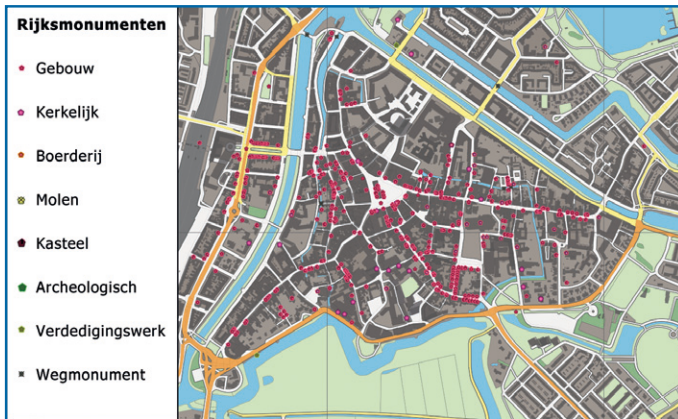
De werelden van brandweer en cultureel erfgoed liggen vaak nog ver uit elkaar. Zelfs het jargon verschilt. Zo betekent 'object' voor de brandweer het gebouw dat in brand staat, terwijl het voor de erfgoedbeheerder het enkele schilderij in het museum is.

Brandweer Nederland, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Infopunt Veiligheid van het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) willen met deze kennispublicatie brandweer en cultureel-erfgoedbeheerders inzicht geven in elkaars werkgebied. Uitwisseling van informatie en kennis is belangrijk. En ook de wederzijdse verwachtingen moeten duidelijk zijn: wie gaat wat doen tijdens de verschillende fases van een incident.

De kennispublicatie is bedoeld voor eigenaren, gebruikers en beheerders van erfgoed, zowel burgers als beroepsmensen. Binnen de brandweer kunnen met name de brandweermensen die ten tijde van een incident moeten uitrukken, er informatie in vinden. Maar ook voor de afdelingen Proactie, Preventie en Preparatie van de brandweer, die zich bezig houden met risicobeheersing en met de voorbereiding op incidenten, is de publicatie informatief.

Cultureel erfgoed, waar gaat het over?

Nederland is rijk aan allerlei soorten cultureel erfgoed. Ons land telt zo'n 60.000 rijksmonumenten. Daar valt onder gebouwd erfgoed, zoals kastelen, kerken, kloosters, openbare en particuliere gebouwen, molens en woonhuizen. Ook zijn er archeologische monumenten en sites en groene monumenten. Tot de groene monumenten behoren historische tuinen, buitenplaatsen, stadsparken en kloostertuinen, begraafplaatsen en forten.

Centrum 's-Hertogenbosch, dataset Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geplaatst op Basisregistratie Topografie

Behalve de rijksmonumenten zijn er ook veel gemeentelijke en provinciale monumenten. Naast het onroerende erfgoed is er het roerend erfgoed. Dat zijn de collecties van onze musea, archieven, bibliotheken en kerken.

Cultureel erfgoed, wie gaat er over?

Eigendom

De overheid (rijk, provincie, gemeente) is eigenaar van veel gebouwd erfgoed, maar ook van archeologische monumenten, groen erfgoed en roerend erfgoed. Daarnaast zijn er veel particulieren (verenigingen, stichtingen, maar ook burgers) eigenaar van erfgoed. Zo zijn bijvoorbeeld veel (woon)boerderijen met een beschermde status particulier eigendom.

Wetgeving en beleid

De overheid is verantwoordelijk voor de publieke (veiligheids)zorg voor cultureel erfgoed. Om deze taken te kunnen uitvoeren, maakt de overheid wetgeving en beleid, zowel op rijksniveau als lokaal niveau. De brandweer is daarbij onderdeel van de zorg van de lokale overheid. De kosten voor de brandweer vallen onder het gemeentelijke budget.

Op rijksniveau maakt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) beleid en wetgeving voor cultureel erfgoed. Wettelijk valt cultureel erfgoed onder de Wet tot behoud van cultuurbezit van 1984, de Monumentenwet van 1988, de Woningwet van 1991, de Wet algemene

bepalingen omgevingsrecht (Wabo) van 2008 en de Wet veiligheidsregio's (Wvr) van 2010.

Uitvoering en beleid

Met de Beleidsbrief *Veiligheid voor Collecties* uit 2005 heeft het ministerie van OCW de verbetering van de bescherming van cultureel erfgoed stevig ingezet. Het Programma Veilig Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, dat voortkomt uit de Beleidsbrief, heeft de veiligheid van het cultureel erfgoed tot een structureel aandachtspunt gemaakt. In dit kader stelt de Rijksdienst een database aan erfgoedbeheerders ter beschikking voor het registreren van incidenten. De Database Incidenten Cultureel Erfgoed (DICE) is een instrument dat erfgoedbeheerders en de Rijksdienst inzicht geeft in de mate en omvang van incidenten, trends en maatregelen. Het streven is te leren van de opgedane ervaringen en zo herhaling van vergelijkbare incidenten te voorkomen.

Naast de rijksoverheid is er ook de provinciale en de gemeentelijke overheid. De ruim 400 gemeenten in Nederland zijn verantwoordelijk voor het lokale beleid, het toezicht en (als ze eigenaar zijn) voor het beheer van cultureel erfgoed.

Op basis van de Monumentenwet voor het behoud van erfgoed, de Woningwet en het Bouwbesluit 2012 voor het (brand)veilig bouwen en gebruiken van gebouwen, de Wabo voor de vergunningverlening en de Wvr voor de brandweezorg, worden de gemeentelijke zorgtaken voor het erfgoed geregeld. Uitvoering gebeurt in gemeentelijke diensten als bijvoorbeeld bouw- en woningtoezicht, monumenten en archeologie en de brandweer.

Eigenaren en beheerders van monumenten hebben direct te maken met deze gemeentelijke diensten.

Cultureel erfgoed en veiligheid

Brand woonboerderij Hei- en Boeicop, 2013, foto: RCE

Het uitvoeren van veiligheidszorgbeleid is een professionele taak van de erfgoedbeheerder. De zorg betreft onder andere het beheersen van de risico's waaraan het erfgoed blootgesteld is. In de collectiebeherende instellingen als musea, archieven of bibliotheken met bijzondere collecties heeft elke medewerker, van directeur tot facilitair manager, van suppoost tot conservator, een taak hierin.

Erfgoedbeheerders zijn verantwoordelijk voor de integrale veiligheid.

Integrale veiligheidszorg betreft:

- mens (medewerkers en bezoekers)
- gebouw
- collectie
- informatiesystemen.

Iedere organisatie is wettelijk verplicht goed voorbereid te zijn op ongevallen, brand en ontruiming. Hiervoor is een bedrijfshulpverleningorganisatie (BHV) ingericht.

Veel erfgoedorganisaties hebben een calamiteitenplan voor hun erfgoed opgesteld. Daaraan ligt vaak een risicoanalyse ten grondslag. Zo weet de erfgoedbeheerder wat de grootste risico's voor het erfgoed zijn. De kosten van het treffen of opwaarderen van (bestaande) preventieve maatregelen weegt hij af tegen de waarde van het erfgoed.

De maatregelen kunnen bestaan uit organisatorische, bouwkundige of elektronische maatregelen, kortweg OBE genoemd. Het houden van calamiteitenoefeningen met een dummy-collectie is bijvoorbeeld een organisatorische maatregel en maakt onderdeel uit van de integrale veiligheidszorg voor cultureel erfgoed. Een andere maatregel is het organiseren van de collectiehulpverlening (CHV). Dit is niet wettelijk verplicht zoals de BHV, maar wel belangrijk voor de collectie. In geval van een calamiteit weet elke medewerker wat zijn taak is.

Het verschilt per organisatie hoe de veiligheid van het erfgoed geregeld is. Dat hangt af van de grootte van de organisatie, de aard van gebouw en collectie, en het beschikbare budget.

Onder leiding van de RCE zijn het Brandschadewiel en het Waterschadewiel gemaakt. Het zijn hulpmiddelen die gebruikt kunnen worden bij het opzetten van de veiligheidszorg.

Een van de maatregelen uit de Beleidsbrief van 2005 is de subsidieregeling

van het ministerie van OCW (uitgevoerd door het Mondriaan Fonds). Erfgoedbeheerders krijgen subsidie voor het laten uitvoeren van een risicoanalyse. Daar staat tegenover dat zij een calamiteitenplan moeten opstellen. Daarnaast werd de netwerkaanpak gesubsidieerd: erfgoedbeheerders in Nederland zijn zich gaan organiseren in regionale preventienetwerken. Ook de hulpdiensten zijn hierbij betrokken. Doel van het preventienetwerk is van elkaars ervaringen te leren en een helpende hand te bieden tijdens een incident.

De Brandweer

Bij incidenten werken de erfgoedbeheerders samen met de hulpdiensten. Als er sprake is van diefstal, vandalisme en brandstichting werken ze samen met de politie. In geval van brand en wateroverlast met de brandweer. De brandweer valt sinds 2010 wettelijk onder de Wet veiligheidsregio's (Wvr) en is op grond daarvan samen met de geneeskundige hulpverleningsdiensten georganiseerd in 25 veiligheidsregio's. Iedere veiligheidsregio wordt gevormd door de samenstellende gemeenten, waarbij de gemeenten samenwerken op basis van een Gemeenschappelijke Regeling. Er zijn ten gevolge van de Wvr geen gemeentelijke brandweerkorpsen meer, maar 25 regionale brandwerven. Elke regionale brandweer adviseert zijn bestuur (de burgemeesters in de veiligheidsregio). De taak van de brandweer is wettelijk vastgelegd in de Wvr. De brandweer is er primair voor het redden van mens en dier. Schadebeperking is geen wettelijke taak, maar waar mogelijk zal de brandweer meewerken om schade aan cultureel erfgoed te voorkomen.

Het Regionaal Risicoprofiel

De regionale brandweer is verplicht de risico's voor de eigen regio te bepalen en deze vast te leggen in het Regionaal Risicoprofiel (RRP). Hulpmiddel bij het maken van het RRP is de Handreiking Regionaal Risicoprofiel. In deze Handreiking, die in alle veiligheidsregio's wordt toegepast, worden zes vitale belangen bepaald. Vijf hiervan komen overeen met de vitale belangen van de landelijke Strategie Nationale Veiligheid. Als zesde vitale belang is opgenomen de veiligheid van cultureel erfgoed. Bij de totstandkoming van het veiligheidsbeleid (in het regionaal beleidsplan en het regionaal crisisplan) kan op deze wijze op regionaal niveau de veiligheid van het cultureel erfgoed meegewogen worden.

De 25 regionale brandweren werken landelijk samen in de koepelorganisatie Brandweer Nederland.

De brandweer werkt volgens het principe van de veiligheidsketen: preventie-proactie-preparatie-repressie-evaluatie (nazorg). De veiligheidsketen geeft de verschillende fases aan waarin het brandweerwerk wordt uitgevoerd. Eerder legde de brandweer de nadruk op de bestrijding van het incident, de repressie. Nu is de werkwijze meer naar preventie-proactie-preparatie, meer naar de 'voorkant' van de veiligheidsketen, verschoven.

In 2010 heeft Brandweer NL (toen nog de NVBR) de eigen werkwijze vastgelegd in een visie: *de Brandweer over morgen: Een Strategische Reis*.

Daarnaast is het Programma Brandveilig Leven in gang gezet. In Brandveilig Leven staat de eigen verantwoordelijkheid en de zelfredzaamheid van de burgers en instellingen voorop. Voor erfgoedbeheerders geldt dit uitgangspunt ook.

Amersfoort, Armando Museum 2007

De samenwerking

De samenwerking tussen de brandweer en de erfgoedbeheerders is gebaseerd op de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid. Het initiatief voor samenwerking met de brandweer ligt bij de erfgoedbeheerders. Alleen ten tijde van een daadwerkelijk incident heeft de brandweer de regie. De brandweer heeft als eerste taak het redden van mens en dier, maar

denkt en werkt graag mee bij het voorkomen en bestrijden van incidenten waar cultureel erfgoed in het geding is. De taak van de brandweer is daarbij tweeledig: adviseur en hulpverlener.

Omdat de brandweer werkt op basis van de veiligheidsketen, hebben erfgoedbeheerders te maken met verschillende organisatieonderdelen van de brandweer. Proactie en Preventie houden zich bezig met risicobeheersing en dus met brandveiligheidsvoorzieningen, vluchtwegen en dergelijke. Preparatie houdt zich bezig met kennis van het gebouw, de plaats en omgeving waar het staat, voor de brandweer relevante informatie over het betreffende erfgoed zelf, en het gezamenlijk oefenen. De afdeling Repressie speelt een rol als er toch een incident is.

Landelijke contactdagen Brandweer en Cultureel Erfgoed

In 2009 werd voor het eerst de landelijke Netwerkdag Brandweer en Cultureel Erfgoed georganiseerd. In 2013 organiseren de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Brandweer Nederland, Brandweer, de Erfgoedinspectie, de Koninklijke Bibliotheek, Infopunt Veiligheid (Instituut Fysieke Veiligheid) en de gemeente Breda gezamenlijk voor de vijfde keer dit landelijke symposium. Deze symposia hebben als doel kennisuitwisseling op elkaars vakgebied. Tegelijk is het een ontmoetingsdag voor brandweermensen, erfgoedbeheerders, (gemeente)-ambtenaren, verzekeraars en andere betrokkenen.

Waar gaat het om?

Regel vooraf(!) wat er voor, tijdens en na een incident moet gebeuren.

Het is belangrijk dat er regelmatig overleg plaatsvindt tussen erfgoedbeheerder en brandweer. De brandweer heeft geen standaardprocedures voor brand in culturele erfgoederen en er zal dus maatwerk op lokaal niveau georganiseerd moeten worden.

De plannen over hoe te handelen tijdens de verschillende fases van een incident moeten vooraf en in gezamenlijk overleg gemaakt worden.

Keizersgracht, Amsterdam, 2011, foto: Ronald Driessen

Wat kunnen brandweer en erfgoedsector samen al doen?

Proactief

- Gemeente, erfgoedbeheerder en brandweer overleggen over de aard en de locatie van het erfgoed (zoals over de aard van het gebouw en eventuele collecties, risico's met betrekking tot de ruimtelijke ordening, nabijheid van industrie al of niet met gevaarlijke stoffen, vindbaarheid van cultureel erfgoed op de risicokaarten, aanrijroutes, aangepaste bereikbaarheidskaarten).

Sint Clemenskerk, Ameland, 2013, foto: RCE

Preventief

- De brandweer adviseert de erfgoedbeheerder over de brandveiligheid van het gebouw, de collectie en het gebruik. Het Bouwbesluit 2012 is leidend, maar als het een monument betreft zijn er gelijkwaardige oplossingen mogelijk, die het historische karakter niet aantasten.
- De brandweer adviseert over brandmeldsystemen.
- De brandweer adviseert over de wijze van blussen, bijvoorbeeld sprinklers en watermistssystemen.

Preparatief

- De erfgoedbeheerder heeft contact met de (specialist cultureel erfgoed van de) lokale brandweer.
- De erfgoedbeheerder heeft contact met de (specialist cultureel erfgoed bij de) regionale brandweer.
- De erfgoedbeheerder organiseert regelmatig een ontvangst voor de plaatselijke brandweer (ook de uitrukdiensten), opdat deze goed bekend is met het cultureel erfgoed.

- De erfgoedbeheerder zorgt voor gedocumenteerde informatie (prioriteitenlijst, geo-data).
- Er wordt gezamenlijk geoefend, ook in de context van de preventienetwerken cultureel erfgoed.
- Er is onderwijskundige samenwerking (bijvoorbeeld gastlessen cultureel erfgoed voor officieren brandweer).
- Er zijn op voorhand afspraken gemaakt over operationeel optreden (aangepaste inzet, bijvoorbeeld standaard uitrukken met dubbele voertuigen): wat kan wel en wat kan niet.

Repressief

- De erfgoedbeheerder zorgt dat een gebouw- en collectiedeskundige beschikbaar is ten tijde van een incident.
- De brandweer houdt bij het blussen rekening met het aanwezige cultureel erfgoed.

Nazorg

- De erfgoedbeheerder heeft nauw contact met de brandweer over bereddering en salvage.
- Er is samenwerking tussen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Programma Brandonderzoek van Brandweer Nederland op het gebied van registratie van brand.

Colofon

Dit is een uitgave van Infopunt Veiligheid, maart 2013

Met medewerking van:

Bernadette Sourbag, Brandweer Nederland

Hanna Pennock, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Renate van Leijen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Theo Vermeulen, Koninklijke Bibliotheek

Bert Vis, Brandweer Nederland

Hans Nederhoff, Brandweer Nederland

Kaartmateriaal: Jan-Willem van Aalst, Imergis

Foto omslag: Rijksmuseum, Amsterdam

Behalve in het dossier Brandweer en Cultureel erfgoed op www.infopuntveiligheid.nl is er informatie te vinden op:

www.cultureelerfgoed.nl

www.veilig-erfgoed.nl

Infopunt Veiligheid

Infopunt Veiligheid, onderdeel van het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV), is hét centrale vraag- en informatieloket op het gebied van fysieke veiligheid. Beroepsbeoefenaars kunnen hier hun vragen voorleggen aan vakspecialisten.

Dat kan telefonisch, per e-mail of via een webformulier.

De toegang tot de informatieservice en informatiebemiddeling is laagdrempelig en kosteloos.

Actuele dossiers

Infopunt Veiligheid biedt ook inzage in een online kennisbank met dossiers die actueel worden gehouden door een redactie-team van kennismakelaars en deskundigen uit de praktijk. U hebt 24 uur per dag toegang tot enkele duizenden kennisdocumenten verdeeld over meerdere kennisgebieden. Een belangrijke kennisbron voor veiligheidsregio's, hulpverleningsdiensten, landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden en organisaties in de vitale sectoren.

Kennispartners

Om meer doelgroepen van dienst te kunnen zijn en de kennis verder te verbreden, werkt Infopunt Veiligheid samen met kennispartners zoals: het Centrum Industriële Veiligheid (CIV), GHOR Nederland, Brandweer Nederland en het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV).

Het informatiepunt wordt ondersteund door een gebruiksvriendelijke, interactieve website: www.infopuntveiligheid.nl

Als veiligheid ook úw punt is!

Infopunt Veiligheid
Kemperbergerweg 783
Postbus 7010
6801 HA Arnhem
T 0900 235 112 112 (lokaal tarief)
F 026 351 50 51
E infopuntveiligheid@ifv.nl

www.infopuntveiligheid.nl

Infopunt Veiligheid NIFV